

הרב שרגא נתן דהן

מנהיגות ותרבות ה'יהיה בסדר' לאור מקורות חז"ל

כללי

- א. סיפורו של רבי עקיבא
- ב. מעשה בנחום איש גמזו
- ג. תירוץ התמיהות והחידוש בסיפור סיכום

כללי

בקרב מפקדים מסויימים בצה"ל השתרש זה מכבר הביטויים 'יהיה בסדר', 'תחשוב טוב יהיה טוב', 'כל עקבא (עיקוב) לטובה', ביטויים אלה מהווים עבורינו מעין תרופה רגשית ללחצים, לחששות או לחוסר בהירות בעניינים שונים.

אמירה זו יתכן והיא מבטאת אמירה של מצוקה ו/או חוסר מקצועיות, או רצון לחזק את רוח האמונה שנסדקת קימעה, אולם בעיון באגדות חז"ל רואים אנו לא אחת שימוש בסגנון מחשבה זה, ואם כך, במה ניגרע אנחנו?!

מעיון במקורות חז"ליים, בולטים שניים מגדולי התנאים אשר השתמשו בביטויים זהים לכאורה,

הראשון הוא רבי עקיבא, אשר השתמש (ברכות סד:) בביטוי "כל דעביד רחמנא לטב עביד" דהיינו - כל מה שעושה ה' הכל לטובה. והשני הוא נחום איש גמזו (תענית כא:) אשר היה שגור בפיו כל העת הביטוי "גם-זו לטובה".

לכאורה משפטים וביטויים זהים, אולם אם נתבונן היטב ברקע למשפטים אלו, המלווים בסיפורים בעלי אפיון שונה, נלמד איפה על הדיוק במשפטי חז"ל ועל ההבדל בין הגרסאות.

אך יתרה מכך, נבחין כי השימוש בביטויים אלה לא אחת מעלה תמיהות ושאלות לכאורה לגבי רציונאל המחשבה של אותם תנאים ומורי דרך, ואם כך כנראה שניתן להבין גם בצורה שונה את פני הדברים.

מטרת מאמר זה להתבונן בסיפורי חז"ל הידועים ולהביט באור שונה על היכולת להשתמש במעשי חז"ל אלה על מנת להיות מנהיגים טובים יותר ומקצועיים יותר בדרך לניצחון האמיתי, כאשר במהלך יישוב הדברים נלמד את הנקודות אותם רצו רבותינו שניקח עימנו כ'ציידה לדרך' בחיים היום יומיים.

א. סיפורו של רבי עקיבא

(תרגום חופשי) מעשה ברבי עקיבא שהיה מהלך בדרך והיה בידו חמור למשא, תרגול על מנת שיוכל להשכים מוקדם בבקר, ונר להאיר את הלילה ולאפשר לו ללמוד תורה.

הגיע לעיר אחת לקראת לילה וביקש להתאכסן אצל בני העיר, אולם אלה דחו את בקשתו וכך נאלץ רבי עקיבא ללון ביער הסמוך תוך כדי אמירת משפטו הידוע "כל דעביד רחמנא לטב עביד" = ל מה שעושה ה', טובה הוא עושה.

בלילה בא אריה וטרף את החמור, בא חתול וטרף את התרגול ובאה רוח וכיבתה את הנר, נשאר רבי עקיבא בודד באמצע הלילה, ואמר "כל דעביד רחמנא לטב עביד".

באותו הלילה הגיעו ליסטים לעיר הסמוכה אשר סירבה לארח אותו ולקחו את בני העיר בשבי.
או אז אמר רבי עקיבא "על זה אמרתי, כל הנעשה מן השמיים לטובה".

בראייה ברמת המאקרו, מדובר במעשה קלאסי המראה את חוזק האמונה החדורה בליבו של רבי עקיבא.

אולם בהתבוננות ברמת המיקרו עולות תמיהות רבות בסיפור זה על התנהלות רבי עקיבא אשר לאורם נראה שלא הובן פשט הסיפור כראוי.

רבי עקיבא ידוע בדרכו המיוחדת ובדרכו בלימוד התורה כאשר הכל נסב אל מול האחר והכלל, מתוך ראייה ברורה של טובת הזולת, דבר המשקף את המרכזיות שראה רבי עקיבא בפסוק מהתורה (ויקרא יט יח) "ואהבת לרעך כמוך" וכמאמר חז"ל (ספרא קדושים): "רבי עקיבא אומר: זה כלל גדול בתורה"

ואם כך כיצד יכול רבי עקיבא לומר לאחר שנלקחו בני העיר בשבי ורק הוא ניצל "הוא אשר אמרתי כל מה שעושה ה' הכל לטובה"?

הרי ברור שרעת הזולת כואבת לרבי עקיבא ולא מבטאת שום צד של טוב. אם כך מה כן טוב בסיפור, הרי רבי עקיבא נשאר ללא חמור, ללא תרנגול וללא נר, ובני העיר נלקחו בשבי?!

או שמא נאמר כפשט הסיפור שרבי עקיבא שמח על שבזכות זה שלא הוזמן לבית התושבים לא היה בהם בעת התקפת הליסטים, ובזכות שרשרת האירועים שקרתה לו ביער לא גילו אותו אותם הליסטים בחושך.

אך גם זה תמוה, שכן דרך זו של אמירה המבטאת כביכול "אני את נפשי הצלתי.... ושלוש עליך נפשי". משוללת מן היסוד בכל הקשור לדרכו והשקפתו של רבי עקיבא.

ב. מעשה נחום איש גס-זו

נחום היה גר בגמזו (רי"ף). אמונתו הצרופה בקב"ה היתה עזה, ובכל דבר שהיה קורה לו היה אומר "גס-זו לטובה", וע"כ מעין משחק מילים בין שם העיר בו היה גר לבין אמירתו כינו אותו בני העיר נחום איש גס-זו.

פעם אחת רצו היהודים לשלוח דורון לקיסר על מנת לרצותו והחליטו לשלוח למשימה את נחום, שכן מלומד בניסים היה וידעו של יאונה לא כל רע לאורך המסע הארוך והמסוכן. יצא נחום לדרך כאשר עימו ארגז יהלומים ומרגליות. בלילה כאשר ישן באכסנייה על אם הדרך, נכנסו בעלי האכסנייה לחדרו הוציאו את הזהב והיהלומים מהארגז והכניסו במקומו עפר על מנת לשמור על משקל זהה.

(ישנה גירסה: בבוקר רואה זאת נחום ואומר "גס-זו לטובה" וממשיך בדרך.)
בעת הגיעו לקיסר רוצה הקיסר להורגו בעקבות המתנה הנילוזה שהיהודים שלחו לו, "ארגז עפר". אומר נחום להגנתו "גס-זו לטובה".

באותו רגע אליהו הנביא מתלבש כאחד ממשרתי המלך הנאמנים ואומר לקיסר, "ודאי היהודים רוצים לכבד את הקיסר ירום הודו, יתכן איפה שעפר זה הינו 'עפר פלאים' כעפרו של אברהם אבינו אשר נהפך לחרבות ולחיצים".

ניסה הקיסר את העפר במלחמתו נגד אויב שזמן רב לא הצליח לכבושו, ואכן העפר נהפך לחרבות וחיצים, והקיסר ניצח וכבש את העיר.

בתמורה זכה נחום לכבוד גדול, מתנות וכסף רב מאת פני הקיסר.

בחזרתו לביתו עבר נחום דרך אותה אכסנייה. כששמעו בעליה על הניסים שנעשו מעפר המלון, החריבו את האכסנייה, אספו את עפרה והביאוהו בארגזים לפני הקיסר. אולם הפעם לא כפל הנס, והקיסר הרגם.

"אסור לסמוך על הנס", והרי נחום איש גמזו רואה את מצבו בפני הקיסר, מדוע לא ניסה להגן על עצמו בתחילה ולטעון כי הארגז היה מלא יהלומים ואילו בדרך הכל נגנב. טענה זו הייתה בוודאי מתקבלת כרציונאלית בפני הקיסר. אולם נחום לא בחר בזכות השתיקה כי אם באמירת המשפט "גם-זו לטובה".

יתר על כן, משמעותו של המעשה תמוהה, שהרי מטרת אגדות חז"ל הינם על מנת שנוכל אנו ללמוד מהם לקח ומשמעות לחיינו. ובסיפור זה מה נלמד? להיות מנותקים מהמציאות?

ג. תירוץ התמיהות, והחידוש בסיפור

להבנת אגדות חז"ל באופן שיתיישבו בפנינו הקושיות יש תחילה להבין מה ההבדל בין שתי הנוסחאות. "כל דעביד רחמנא לטב עביד", "גם-זו לטובה".

לכאורה כאמור מדובר באותו נוסח, וכך מביא המהרש"א במסכת תענית: "גם-זו לטובה - כהאי גוונא אמרי בפרק הרואה דלעולם יהא אדם רגיל לומר כל מה דעבדין מן שמיא לטב הוא"

ובכל זאת יש הבדל.

ומסביר 'המאור הגדול' (מובאים הדברים ב'ענף יוסף' על 'עין יעקב'), כי נחום איש גס-זו היה מיוחד יותר במעלתו, שכן הוא טען כי הרע שקורה לו כרגע הוא עצם הטוב, אלא שהעין האנושית לא תמיד מבחינה בטוב הזה.

ואילו רבי עקיבא סבר שגם אם יש רע כיום, הקב"ה מתכנן את העולם בתכנון ארוך טווח, ובסוף יהיה טוב. ובלשונו של בעל המאור:

"כל דעביד רחמנא לטב עביד ר"ל שמה הרעה תצמח טובה, אבל

לעת עתה היא רעה".

ועל כן זה פשר הבדל הלשון בין נחום לרבי עקיבא, שכן מדובר בהבדלים בהשקפה ובגישה.

רבי עקיבא שהיה משמשו של נחום איש גס-זו ראה חובה לברך הרעה ולהודות להקב"ה על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה, ללא צורך בהבנת חשבונו של הקב"ה.

כך קורה לרבי עקיבא ברגעיו האחרונים (ברכות סא:): כאשר בשרו נסרק במסרקות של ברזל על ידי הרומאים ונהרג על קידוש אחד מעשרת הרוגי המלכות, או אז צוחק הוא ואומר, כל ימי ציפיתי לרגע הזה לראות "מתי יגיע לידי ואקיימנה".

ואכן בהמשך להלכה זו דווקא- חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה- מובא סיפורו של רבי עקיבא, ולא בנושא אמונת חכמים.

על כן רבי עקיבא מפגין את דרכו בסיפור זה כאשר הוא מגיע למצב שכל הרע כביכול מתגלם למולו, בני העיר נלקחים בשבי, הוא נשאר חסר כל לאחר שהכל נטרף והרוח כיבתה את נרו, אך רבי עקיבא אומר: על זה אמרתי כל דעביד רחמנא לטב עביד. זאת אומרת על הקשיים האלה שהחושך יכסה ארץ ולא נראה שום אור באפילה הנוראה, עכשיו זו שעת המבחן להודות להקב"ה, ולומר כל מה שה' עושה הכל לטובה.

כי כאשר אדם נמצא במלא הטוב פשוט הדבר שנמצא את התגלמות הטוב בעשייתו של הבורא יתברך.

ועל כן נראה כי רבי עקיבא באמירה זו עלה מדרגה אל מול נחום איש גס-זו, שכן מצינו (שבועות כו.) שהיה רבי עקיבא משמש את נחום איש גס-זו, ומסביר בעל העיון יעקבי' לאחר הצגת גרסתו של נחום את גרסתו של רבי עקיבא: "כל דעביד מן שמאי לטב עביד, כי גדולה שימושה"

אם כנים דברינו, כי אז מובנת לנו דרכו של רבי עקיבא, והיא תואמת את דרכו והשקפתו הכללית, שכן אין באמירתו "כל דעביד...." מכדי לומר אני את נפשי הצלתי. כי אם הוכחה לכך שאכן ראה רבי עקיבא רעה בכל הדברים שארעו, אך הוא השליך את יתרו ושמ מבטחו בקב"ה גם אל מול פני הרעה הזאת.

אך דרכו של נחום טרם הובררה, הרי לימודו חז"ל לא לסמוך על הנס. והנה רבי עקיבא אכן כל כולו מביע רציונאליות, שכן איננו מצפה שרע יהיה טוב בזה הרגע, כי אם אומר רבי עקיבא שהוא איננו מבין את מהלכיו של הקב"ה, ובוודאי הקב"ה עושה הכל לטובה.

ואילו נחום אומר שאין רע, הרע הוא עצם הטוב בהתגלמותו, ואכן הוא צדק לאורך כל הדרך, שכן העפר שהונח בארגזו וודאי הביא כבוד גדול ליהודים והייתה זו מתנה ייחודית, וודאי יקרה יותר לליבו של הקיסר מארגז יהלומים שכאלה ודאי לא חסר לקיסר, ועל כן אמר "גם-זו לטובה" זה עצמו זה התגלות הטוב, אולם כל הסיפור טבוע בניסים על טבעיים. וכיצד היה בטוח נחום שכך יקרה.

ואכן בהתבוננות על אורח חייו של נחום איש גס-זו שעליו השתמש התלמוד בביטוי "צדיק גמור" ניתן לראות עקביות בדרכו זו לאורך כל הדרך, וכך מובא בתלמוד (תענית כא.) על ערוב ימיו של נחום.

"אמרו עליו על נחום איש גס-זו שהיה סומא מב' עיניו וגדם משתי ידיו וקטע מב' רגליו וכל גופו מלא שחין והיה מוטל בבית רעוע ורגלי מיטתו מונחין בספלין של מים כדי שלא יעלו עליו נמלים. פעם אחת בקשו תלמידיו לפנות מטתו ואח"כ לפנות את הכלים אמר להם בני, פנו את הכלים ואחר כך פנו את מיטתי שמובטח לכם כל זמן שאני בבית אין הבית נופל. פינו את הכלים ואחר כך פינו את מיטתו ונפל הבית. אמרו לו תלמידיו: וכי מאחר שצדיק גמור אתה למה עלתה לך כך? אמר להם: בני, אני גרמתי לעצמי שפעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי והיה עימי משא ג' חמורים אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים. בא עני אחד ועמד לי בדרך ואמר לי רבי פרנסני, אמרתי לו המתן עד שאפרוק מן החמור לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו הלכתי ונפלתי על פניו ואמרתי עיני שלא חסו על עיניך יסומו ידי שלא חסו על ידיך יתגדמו רגלי שלא חסו על רגליך יתקטעו ולא נתקרה דעתי עד שאמרתי כל גופי יהא מלא שחין. אמרו לו: "אוי לנו שראינוך בכך. אמר להם: "אוי לי אם לא ראיתוני בכך".

בסיפור זה ניתן לראות שתי נקודות מרכזיות באורח חייו של נחום.

א. היותו צדיק גמור ברמה כזו שהוא יודע בוודאות שלא יכול להיות לו דבר רע. ומכיון שכך הוא בטוח כי הבית לא יפול כל עוד הוא בתוכו. שכן להקב"ה סיבה להענישו כביכול.

ב. הרצון של נחום לא להשאיר חובות מוסריות או התנהגותיות לעולם הבא. ועל כן על אף שכביכול לא חטא נחום עם העני כי אכן אמר לו המתן עד שאפרוק את

החמור, אולם נחום ידע שלולא היה משתמש במשפט זה אשר ייתכן וייאש את העני שהיה באפיסת כוחות עד מוות היה העני מצליח להמתין קמעא, לאכול ולהמשיך לחיות.

נחום מבקש שישלמו לו על ה'רעה' בעולם הזה. ואכן הוא נקי מחובות עד כדי ביטחון מוחלט שכעת כבר לא יכול לקרות לו מאומה.

אם כך נחום אינו סומך על הנס, כי עם על ההיגיון הבריא.

נחום - צדיק גמור, ויודע שהקב"ה לא מעניש לחינם בעולם. יודע נחום איש גם-זו את מעלתו ועל כן מבין הוא כי אין סיבה לצער, בטח כאשר מדובר בצרכי רבים. ועל כן היה שגור על פיו "גם-זו לטובה", נכון שנראה בעיניים אנושיות שזה רע, אבל זו טעות, הקב"ה משדרג את המציאות למציאות טובה יותר, לא דרך הרע אלא דרך הטוב במהותו, ועל כן העפר שהוכנס לארגזו באישון ליל היוה הוכחה לאמיתות דרכו, הוא עשה השתדלות ולקח יהלומים, הוא לא סמך על הנס, אולם הקב"ה החליט בהשגחה עליונה להחליף את היהלומים בעפר, א"כ ודאי הוא שמצב זה מבטא מציאות טובה יותר. ואכן כך היה.

ראינו איפה שתי מחשבות רצינאליות אשר אינם מבטאות "יהיה בסדר" כי אם הגיון צרוף. כאשר שיטה הראשונה של רבי עקיבא סוברת שצריך להודות להקב"ה על כל דבר שקורה בעולמו - רע או טוב.

השיטה השנייה היא של נחום איש גם-זו שסוברת שמפני שהוא שלא חטא - לעולם לא יכול להיות לו רע, וממילא ודאי שהרע עצמו הוא טוב בגילוי.

ומכאן מובן המאמר החסידי "תחשוב טוב יהיה טוב", שכן מחשבה רעה מביאה לידי חטא, אולם מחשבה טובה מאירה את הנשמה ואת רוח העשייה באור חיובי אשר בונה עולם טוב יותר ובודאי שעל ידי כך ישנה ההגשמה של המשפט - "תחשוב טוב יהיה טוב". אך יש הבדל בין אמירה לפני מעשה לבין אמירה לאחר מעשה, שכן בסיפורים המובאים לאחר מעשה כגון רבי עקיבא, כיצד נאמר תחשוב טוב יהיה טוב, כאשר כרגע אנשים סובלים? אלא עלינו לדעת ולהאמין שגם החושך כרגע הוא זמני ובקרוב יהפך לאור אין סופי. ואיך? על ידי מחשבה טובה, ומעשה טוב - "חייב אדם לברך (להקב"ה), ולהתבונן בגדולתו) על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה.

סיכום

בעיון בפני הדברים ובאגדות חז"ל מובן כי עלינו להיות מחוברים כל העת למציאות ולריאליות ומאידך לזכור תמיד כי מחשבותיו של הקב"ה (לא מחשבותי מחשבותיכם, ולא דרככם דרכי), אינם תמיד מובנים לנו ועל כן עלינו להביט לשמיים ולסמוך על בורא עולם שיהפך את הכל לטובה, אולם עלינו מוטלת ההשתדלות בעשיית הדברים כראוי כשם שעשה נחום איש גמזו, שלא סמך על הנס, אולם לאחר מכן ודאי שהכל בידי הבורא יתברך, כמאמר חז"ל הכל בידי שמיים חוץ מיראת שמיים.

תרבות ה"יהיה בסדר" הנפוצה כל כך נכונה באם נעשה השתדלות מקסימאלית לחתירה למטרה ולמצוינות, או אז אנו מאמינים בני מאמינים כי ההשגחה העליונה ויד הבורא המכוונת היא אשר תוביל את התוצאה הסופית, וכאן הקשר המהותי בין 'תחשוב טוב' ל'יהיה טוב', שכן "סוף מעשה במחשבה תחילה" ו"הקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה" ואם תחשוב טוב, ותצרף לכוונתך גם מעשים שיוכיחו את רצונותיך לשאוף לטוב, אזי הקב"ה לא ימנע טוב מבעליו, והדרך להצלחה בעז"ה מובטחת.

